

Dile Bilimsel Bakış Açısı

Prof. Dr. Güray Köniğ()*

GİRİŞ

Ülkemizde dil ve yabancı dil öğretimi konuları çok sık gündeme gelmekte, eğitimciler, bilim insanları, basın üyelerince değişik görüşler dile getirilmektedir. Medyada ve bilimsel toplantılarda karşı görüşlerin yoğunlukla tartışıldığı ortamlara tanık olmaktadır. Türkçenin kirlendiği, yanlış kullanıldığı, gelişmemiş olduğu, çocukların anadillerini öğrenemedikleri ya da yarım dilli oldukları gibi Türk dilinin yapı ve kullanımıyla ilgili savların yanında yabancı dil öğretimi konusunda da değişik görüşler dile getirilmektedir.

Dil ve yabancı dil öğretimi ile ilgili bu gibi tartışmaların çoğunun temelinde dil ile ilgili bilimsel kavram ve olguların gözönüne alınmadığı görülmektedir. Sözkonusu tartışmalarda dile genellikle kamuoyunda yaygın ancak bilimsel temelden yoksun olan kimi savlardan yola çıkılarak yaklaşmakta, zaman zaman Sosyal Bilimlerin pek çok dalında olduğu gibi bilimsel ve ideolojik bakış açıları birbirine karıştırılarak yargılara varılmaktadır. Bu yazının amacı dil ve dil öğretimi ile ilgili yaygın görüşleri dilbilim, anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi bilim dallarının kavram ve bulguları çerçevesinde değerlendirmektir.

DİLİN DOĞASI ve DİL KULLANIMI

Türkçenin doğru ya da yanlış kullanıldığı sıkça dile getirilmektedir. Dile böyle bir değer yargısıyla yaklaşmanın nedeni dil incelemelerinde geleneksel, kuralcı yaklaşımın ağırlıklı olmasıdır. Yazılı dilin ya da eğitilmiş bireylerce kullanılan ölçünlü dilin doğru olduğu, kuralı oluşturduğu görüşü benimsenmekte, ölçünlü dilden sapmalar ise yanlış, kuralsız dil kullanımı olarak görülmektedir. 20. Yüzyılda gelişen ve sözlü dilin önemini vurgulayan Betimleyici Dilbilim anlayışı dile nesnel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Dil toplumda kullanılan en gelişmiş ve en temel iletişim dizgesidir, başka bir deyişle, bir kural bütünüdür. Bireylerarası anlaşmayı olası kılması dilin bir dizge olmasından kaynaklanmaktadır. Ölçünlü dilden farklı kullanımlar kuralsız dil kullanımı olarak görülmektedir. Bölgesel lehçeler, toplumsal ve etnik grupların dil türleri, meslek dilleri gibi değişik dil

* H.Ü. Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

değişkeleri ölçünlü dil gibi dilbilimsel açıdan aynı değerde olan iletişim dizgeleridir. Ölçünlü dil kimi dil dışı nedenlerle ölçünleştirilerek yaygınlaştırılan ve bu süreç sonunda toplumda saygınlık kazanan dilin değişik türlerinden biridir. Yapısal açıdan dilin öteki lehçe ve türlerinden hiçbir üstünlüğü sözkonusu değildir. Örneğin, Türkçede ölçünlü dil İstanbul ağzı üzerine kurulmuş ve geliştirilmiştir. İstanbul ağzı da Anadolu'da konuşulan yüzlerce ağızdan biridir.

Dille ilgili bir başka yargı ise dilde kirlenmeyle ilgilidir. Türkçenin değişik lehçe ve ağızlarından, toplumsal ve etnik türlerinden ya da yabancı dillerden alınan sözcük ve yapıların kullanılması dilde kirlenme olarak değerlendirilmektedir. Bu gibi bir yargı da dilbilimsel anlayışla bağdaşmamaktadır. Dil kullanıldığı toplumdaki soyutlanamaz, toplumdaki ayrı bir varlığı olduğu düşünülemez. Toplum sürekli bir değişim içinde olduğu gibi dil de toplumdaki bu değişimlere koşut olarak değişmekte, toplumda değişen yaşam biçimi, değerler, teknoloji vb etkenler dilde anlatım bulmaktadır. Türkçede birkaç yüzyıl önce yazılmış metinlere baktığımızda bu değişimi açıkça görebiliriz.

Dil zaman içinde değiştiği gibi belli bir zaman diliminde de tek bir biçim, tek bir dizgeden oluşmaz. Bir dil değişik lehçeleri, ağızları, toplumsal türleri, yaş, cinsiyet, meslek gruplarının kullandığı türleriyle bir bütündür. Bir başka deyişle, toplumdaki katmansal yapıya göre çeşitlilik gösterir. Çevremizde değişik bölgelerden gelenler, değişik toplumsal ve etnik gruplar, meslek grupları, kadınlar, erkekler, gençler, yetişkinler ve yaşlılar dili kendilerine özgü değişik biçimlerde kullanırlar. Ayrıca, bireyler içinde buldukları toplumsal duruma da bağlı olarak konuşma biçimlerini değiştirmektedirler. Kimse resmi bir toplantıda evde ailesiyle konuştuğu gibi konuşmaz. Tek bir türü olan dil düşünülmediği gibi her toplumsal durumda dili aynı biçimde kullanan normal bir birey de sözkonusu olmaz.

Dille ilgili bir başka yaygın yargı da gelişmişlik boyutuyla ilgilidir. Türkçeye ilgili olarak sık sık Türkçe geçmişi olmayan, gelişmemiş bir dildir, bu yüzden bilim dili olamaz, bilimsel terminoloji geliştirilemez gibi yargıların dile getirildiği görülmektedir. Bu gibi yargılar da bilimsel dayanaktan yoksundur. Her dil kullanıldığı toplumun her alandaki iletişimsel gereksinimlerini karşılayabilen bir dizgedir, dilin yapısı ve sözcük türetme olanakları ile dilin konuşulduğu toplumun gelişmişlik düzeyi arasında bir bağlantı bulunmaz. 19. yüzyılda ulusculuk akımının da etkisiyle ve Hint-Avrupa dillerini üstün gösterme çabalarının bir ürünü olarak diller yapısal özelliklerine göre ilkel ve gelişmiş olarak sınıflandırılmıştır. Böyle bir sınıflama dilin doğasıyla ilgili bilgilerin yetersizliğinden başka birşey değildir. Dillerin tarihi insanlık tarihinden ayrı düşünülemez. Dillerin yapıları nedensiz olarak ayrılık göstermektedir. Ne var ki, bir dilde anlatılan her türlü kavram bir başka dilde de anlatılabilir, değişik olan anlatım biçimidir. Her dilde yeni sözcük türetme yolları vardır, bu türetme olanakları birbirinden doğal olarak farklıdır. Türkçe için ileri sürülen

gelişmemiş olduğu, bilimsel terim üretilemeyeceği görüşü dilbilimsel anlayışa tümüyle aykırıdır. Son yirmi otuz yılda Türkiye’de ölçünlü dilin yaygınlaşması ve bilimsel terimlerdeki artışın gözle görülür boyutlarda olduğu yadsınamaz.

DİL PLANLAMASI

Türkiye’deki dil planlaması çalışmalarının çağdaş, bilimsel verilerin ışığında sürmesi önemlidir. Doğru yanlış, saf kirli, gelişmiş gelişmemiş gibi bilimsellikten uzak değer yargılarını yansıtan tartışmaların yerine Türk dilinin yapısıyla ilgili betimleyici çalışmaların yapılması, yabancı sözcük ve terimlerin yerine öztürkçelerinin türetilmesi, dil kullanımının öncelikle bir söz sanatı değil, bir iletişim aracı olduğu görüşü benimsenmelidir. Türkiye’nin değişik bölgelerinde yaşayanların, gençlerin, toplumsal grupların kendilerine özgü dil kullanımlarının olacağı, bu dil türlerinin sözkonusu grupların kimlik oluşturmaları ve sürdürmelerinde önemli bir etken olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir.

Dil ulus olmanın en temel öğelerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle çok dilli toplumlarda ulusal bir simge, birleştirici, bütünleştirici kültürel bir etken olarak ulusal dil bir ülke için yaşamsal önem taşımaktadır. Yirminci yüzyılda ülkelerin uluslaşma sürecinde dil planlamasının önemi açıktır. Dil planlaması bir ülkedeki dil türlerinden birinin seçilerek geliştirilmesi, yaygınlık ve saygınlık kazandırılması süreci olarak görülebilir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra büyük önder Atatürk dilin bir ulus için önemini bilincinde olarak ulusal dil olarak Anadolu Türkçesinin ölçünleştirilmesi çalışmalarını başlatmış, Türk Dil Kurumunu kurarak Türkçenin sadeleştirilmesine öncülük etmiştir. Türk Dil Devrimi dünyadaki benzer dil planlaması etkinlikleri içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Atatürk’ün başlattığı öteki devrimler gibi kısa zamanda amacına ulaşmıştır. Dillerin yaşamı düşünüldüğünde çok kısa olan kırk, elli yıl gibi bir sürede Türkiye’de ortak bir ölçünlü dilin gelişmesi ve yaygınlaşması gerçekleşmiştir. Ölçünlü Türkçenin ulusal ortak bir iletişim aracı olmasının yanısıra aydınlarla geniş halk kitlelerini yakınlaştıran bir araç olarak da önemi büyüktür. Osmanlı devrinde ancak eğitilmiş grupların iletişim aracı olan Osmanlıca eğitimsiz geniş halk kitlelerince kullanılmadığından aydınlar ile halk arasındaki iletişim-sizliğin hangi boyutlarda olduğu iyi bilinmektedir. Bugün ölçünlü Türkçenin bu kadar kısa zamanda benimsenerek yaygınlaşmasının nedeni de tarih boyunca halk kitlelerinin kullanmakta oldukları Anadolu Türkçesinin ölçünleştirme için temel alınmasından kaynaklanmaktadır. Halkın büyük çoğunluğunun kullanmakta olduğu dil Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal dili olmuştur. Osmanlı devrinde oluşan Arapça ve Farsça öğelerin dile egemen olduğu Osmanlıca yapay, halkın benimsemediği sınırlı bir iletişim aracı olarak kalmıştır. Bu nedenlerle halkın iletişim aracı olan Türkçenin ölçünleştirilmesi çok kolay gerçekleşebilmiştir. Günümüzde bu olumlu süreci tersine çevirme çabaları başarısız kalmaktadır. Ülkemizdeki dil devrimi başarılıdır, değerli bilim insanımız H.V. Velidedeoğlu’nun da söylemiş olduğu gibi ‘Devrimler başlar, bitmez’. Atatürk’ün başlattığı devrimler sürmektedir.

ANADİLİ EĞİTİMİ

Ülkemizde sıkça belirtilen bir başka görüş de çocukların anadili kullanımıyla ilgilidir. Çocukların anadillerini bilmedikleri, ikidilli ortamlarda yetişen çocukların ise ‘yarımdilli’ oldukları ileri sürülmektedir. Bu gibi savların da bilimsel açıdan dayanağı bulunmamaktadır. Zihinsel ya da ruhsal bir engeli olmayan ve toplum içinde büyüyen her çocuk çevresinde kullanılan dil türünü hiçbir özel eğitime gerek kalmadan doğal yolla öğrenir. Çevresindekilerle etkin biçimde iletişim kurabilir. Çocuğun yakın çevresinden öğrendiği dil türü onun ‘anadili’dir. Bir çocuğun anadili o ülkede konuşulan ölçünlü dil olabildiği gibi bir grubun kullandığı lehçe ya da dil türü de olabilir. İkidilli ya da çokdilli ortamlarda büyüyen çocuk da bu dilleri çevresel etkenlere bağlı olarak öğrenir. Ancak genelde çocuk öncelikle yakın çevresinde kullanılan, daha sonra toplumda konuşulan öteki dil/dilleri öğrenir. Okula başladığı altı yaşa kadar anadili aracılığıyla bulunduğu her toplumsal ortamda rahatlıkla iletişim kurar. Örgün eğitim sürecinde kullanılan ölçünlü dil her zaman anadili olarak öğrendiği dil türü olmayabilir. Bu durum özellikle eğitim sürecinin ilk yıllarında sorunlara neden olur. Ölçünlü dilin kurallarına yabancı olan çocuk bu dil türünde öncelikle dinleme ve konuşma becerilerini edinmekte güçlüklerle karşılaşır, daha sonra da okuma ve yazma becerilerini kolaylıkla öğrenemez. Bu durumda çocuk anadilini bilmiyor ya da ‘yarımdilli’ olarak görülür. Çocuk ölçünlü dilden farklı olan dil türünü, anadilini bilmekte, bu dil türüyle iletişim kurduğu için kendisinden beklenen ölçünlü dilde yetkin olma ölçütünü yerine getirememekte ve okulda başarısız olmaktadır. Okul ortamında çocuktan beklenen ölçünlü dili kullanmasıdır, bu dil türünü kullanamayan çocuk ise anadilini bilmemekte suçlanmaktadır. Bu nedenle ilk, orta ve yüksek öğretim düzeylerinde ölçünlü dilin öğretimi büyük önem taşımaktadır. Örgün eğitimde günümüzde egemen olan geleneksel, kuralcı, ezberci yaklaşımın yerine ölçünlü dilde iletişim becerilerinin öğretiminin vurgulandığı bir programın benimsenmesi gerekmektedir.

Yurtdışında büyüyen Türk çocukları da çevrelerinde duydukları dil türünü öğrendiklerinden okul ortamındaki iletişimsel koşullara uyum sağlayamamakta ve bu yüzden kimi durumlarda zeka geriliği ile suçlanmaktadırlar. İdeolojik amaçlı bu gibi uygulamaların yanlışlığı dilbilimsel verilerle ortaya konmakta, bu gibi çocuklar için dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik izlenceler hazırlanmaktadır. Her çocuk kendi çevresindeki dili iletişim kurmak için etkin biçimde kullanmaktadır. Hiçbir normal çocuk için anadilini bilmiyor ya da ‘yarımdilli’ gibi yargılara varılamaz. Okulda dil sorunu olan çocukları kendi ortamlarında yaşlılarıyla oynarken gözlemek böyle yanlış yargıların geçersizliğini kolayca ortaya koymaktadır.

YABANCI DİL ÖĞRETİMİ

Ülkemizin gündeminde uzun yıllardan bu yana ağırlığını koruyan dille ilgili bir başka konu da yabancı dil öğretimidir. Günümüzde tüm dünyada yabancı bir dili bilmenin gereği tartışılmaz biçimde benimsenmiştir. Türkiye’de de iş ve bilim dünyasında en az bir yabancı dil ile bilgisayar kullanma becerisi bu alanlarda başarılı olmanın önkoşulu olarak görülmektedir. Uluslararası iletişim aracı olarak benimsenen İngilizcenin öğretimi konusunda Türkiye’de iki ayrı görüş tartışılmaktadır. Bilindiği gibi yabancı dil öğretiminin gerekliliği artık benimsenirken bu öğretimin yöntemi konusunda görüşbirliği bulunmamaktadır. Pek çok ilk, orta ve yükseköğretim kurumunda yabancı dil bir amaç olarak değil, bir araç olarak görülmektedir. Bu konuda eğitimciler farklı görüşler ileri sürmekte, bir grup yabancı dili öğretim dili olarak kullanarak bir yabancı dilin öğretileceğini savunurken bir başka grup dilin bu yolla öğrenilemeyeceğini kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Biz bu yazıda çok yinelenen tartışmalara girmeden yabancı dille öğretim ve yabancı dil öğretimi konularının temelindeki ortak kimi yanılgıları açıklamaya çalışacağız.

Yabancı dil öğretimi konusundaki tartışmalarda da bilimsel yöntem ve tekniklerin gözardı edildiği, yabancı dil öğretiminin disiplinlerarası bir bilim dalı olduğu gerçeğinin fazla dikkate alınmadığı görülmektedir. Yabancı dil öğretimindeki temel ayrımı oluşturan ve çevre etkenini vurgulayan ‘ikinci’ ve ‘yabancı’ dil öğretimi kavramları ülkemizdeki uygulamalarda sıklıkla gözardı edilmektedir. Bilindiği gibi ‘ikinci’ dil öğretimi sözkonusu dilin toplumda işlevsel olarak kullanıldığı, bireyin toplum yaşamına etkin biçimde katılmak için anadilinin yanısıra öğrenmesi gereken dilin öğretimini kapsar. ‘Yabancı’ dil öğretimi ise sözkonusu dilin toplumda birincil iletişimsel işlevinin bulunmadığı, kimi özel nedenlerle öğrenildiği durumu belirtir. Bu nedenle, ‘ikinci’ ve ‘yabancı’ dil öğretiminin amaç, yöntem, ve teknikleri genelde birbirinden ayrıdır. Ayrıca, öğrencilerin öğrenme isteği ve çevre etkeni de çok önemlidir. Bir dilin ‘yabancı’ dil olarak öğretildiği bir ortamda öğrenme işlemi büyük ölçüde sınıf ortamıyla sınırlıdır, ders bittikten sonra öğrenmeyi pekiştirecek toplumsal ortam bulunmaz.

Ülkemizde yabancı dil öğretimi çok yaygın olmakla birlikte bu gibi bilimsel görüşlerden fazla yararlanılmamakta, özellikle ‘ikinci’ ve ‘yabancı’ dil öğretimi ayrımı gözönüne alınmamaktadır. Dil öğreniminde çevre etkeni dikkate alınmamakta, amaç ve hedefler açıkça belirlenmemektedir. Özel öğretim kurumları bu bilinçsiz uygulamayı sürdürmekte, devletin eğitim kurumları da bu yarışa eşlik etmektedir. Bu durum ise İngilizce öğretimi araç gereç piyasasını elinde tutan yabancılar için büyük bir pazar oluşturmaktadır. Yabancıların hazırladığı ve ülkemizdeki dil öğretimi bağlamına uymayan yüzlerce ders kitabı okutulmakta, kitaplar sık sık değiştirilmekte, trilyonlarca lira boşuna harcanmakta ve yönetsel bir tutarlılığın sağlanması gerçekleşmemektedir.

SONUÇ

Bir ulus için ölçünlü dilin önemi yadsınamaz, bireylerin bu dil türünü etkin biçimde kullanabilmeleri ulusal kimliğin oluşması ve sürdürülmesine büyük katkı sağlamaktadır. Ancak, ölçünlü dili kullanmayan bireylere hoşgörü ve saygı göstermek, dildeki çeşitliliğin doğal bir olgu olduğunu benimsemek de ulusal bütünlüğün sürdürülmesi açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde iletişim becerileri iş ve özel yaşamda başarı ve mutluluğun temel koşulu olarak benimsenmiştir. Duyularını ve düşüncelerini sözlü ve yazılı olarak etkili biçimde anlatabilmek, çevresindekilerle başarılı bir iletişim içinde olmak çağımızın önemli gereklerinden birini oluşturmaktadır. Dile geleneksel, katı, kuralcı yaklaşımla doğru yanlış, saf kirliliği gibi bilimsel temele dayanmayan tartışmaları bir yana bırakıp iletişim becerilerini geliştirmeyi ön plana çıkaran bir anadili öğretimine ağırlık vermek daha uygun olacaktır.

Türk diliyle ilgili betimleyici çalışmalara ağırlık verilmesi, dil olgusuna ve kullanımına nesnel yaklaşım, dil planlaması etkinliklerinin ideolojik etkilerden arındırılarak çağdaş, bilimsel bir çerçevede yürütülmesi ölçünleştirme açısından yararlı olacaktır.

Yabancı dil öğretimi konusunda da yabancı dil öğretimi bilim dalının veri ve bulgularından yararlanılması, ülkemizin dilsel ve kültürel koşulları gözönüne alınarak daha bilinçli bir biçimde planlanması gerekmektedir.